

פרשת ויצא

ויצא יעקב וכו'. פירש"י ז"ל מן המדרש, שכל זמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה וכו', יצא משם פנה זיוה וכו'. וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי. ולכאורה פשיטא שהצדיק הוא הדרה של העיר ומה קמ"ל. ואפשר לומר דהכוונה כך. שהצדיק גם אחרי צאתו את העיר צריך שיהיה רשומו ניכר עדיין, ראוי לזכור אותו ואת מעשיו תמיד כדי ללמוד מדרכיו, באופן שיהא נראה כאלו הוא עוד בעיר. וע"ד שפירש הה"צ ר' הלל ל"ש זצ"ל, היש בה עץ (פירש"י ז"ל צדיק המגין כעץ) אם אין, פירוש אם ניכרת שם עדיין פעולת הצדיק, גם אם אין, אחרי שכבר איננו ויצא משם. ואם באמת כך הוא שהצדיק עודנו בעיר גם אחרי שהלך משם, זה הוא הודה וזיוה של העיר, כי בזה מראים לעין כל, שהם יודעים להוקיר פעולת צדיק וזו גופא אומרת תהלתם. אמנם אם לאחר שהלך הצדיק לדרכו, אז יצא לו לגמרי מן העיר ונשכח זכרו, אז פנה הודה של העיר כי גנאי הוא להם איך השמן לבם לשכוח עד מהרה צדיק מה פעל לטובתם.

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וכו'. במדרש חז"ל: י"ב אבנים היו כנגד י"ב שבטים שעתיד להעמיד. עוד שם הובא בילק"ש כאן: שמואל בר נחמן פתח אשא עיני אל ההרים אל ההורים אליעזר עבד אברהם בשעה שהלך להביא את רבקה היו בידו עשרה גמלים טעונים כל טוב, אני אין בידי לא צמיד אחד וכו'. שוב אמר יעקב מה אני מוביד סברי מן בריי עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. והדבר יפלא צדיק תמים כיעקב מעיקרא מה כסבור, אטו יד ה' תקצר מהושיע גם אם אין עפרות זהב בחיקו. אבל הענין כי הרגיש יעקב בנפשו, שמכיון שהוצג ככלי ריק, ונפל מאיגרא רמא,

שוב צריך רחמים וזכות גדולה שיעלהו ה' הוץ לדרך הטבע, ובענותנותו הגדולה לא מצא עצמו כדאי לכך כאמרו קטנתי מכל החסדים. וע"ז צווח מאין יבא עזרי, כי מששתי את כל כלי ולא מצאתי עצמי הגון לתשועה גדולה כ"כ. אך א"כ כוונתו מה זה דקאמר לית אנא מוביד סברי מן בריי. הא מעיקרא נמי לא היה מסופק ביכולת ה', כי אם בהכשר המקבל.

ונראה כי בנוסח מודים דרבנן אנו אומרים מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלקינו וא' אבותינו אלקי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית. ואריכות הלשון צ"ב, כי בכלל מאתים מנה וא"כ יאמר אלקי כל בשר ונמצא כלנו בכלל. אבל ביאור הענין כי אנו מודים לה' על כל הטוב והחסד שעושה ועשה עמנו בני ישראל, שהוא לנו לאלקים מפקח ומשגיח על כל צרכינו מאז ומעולם ולעולמי עד, כאשר הבטיח מראש לאבינו אברהם והייתי לך לאלקים ולזרעך אחריך. אמנם טובתו זו תגיע לנו מכמה פנים. הא' והוא היותר הנבחר כשאנו מצד עצמנו ומעשינו הטובים מוכשרים לכך, וראויים שיקרא שמו עלינו, ואז יכונה בשם אלקינו. והו' מודים אנחנו לך בעד טובתך שאתה הוא ה' אלקינו דייקא; ב' כשישראל אינם ראויים לטובתו ית' מצד עצמם אלא בצירוף זכות אבות וזהו, אלקי אבותינו, כי מ"מ יזכור לנו חסד אבות וייטיב לנו בגללם; אך יש שח"ו הרעו מעשיהם כ"כ עד שגם זה לא יספיק להחיותם ולפרנסם, ומ"מ גם אז לא יקפח ה' פרנסת ישראל. והוא ע"ד שבארתי מדרש חז"ל בבראשית, אחר וקדם צרתני"י זכה אומרים לו אתה קדמת למלאכי השרת לא זכה אומרים לו יתוש קדמך. עיי"ש. והוא עפ"י מה שאמרו חז"ל במדרש כי יש כמה דברים בעולם שלפי השקפה הראשונה נראים כמותרות כמו יתושים ופרעושים

קאי על אברהם אלא על הקב"ה שהזכיר קודם לכן. והכוונה על דרך משל לאיש הנוטע כרם ויעזקהו ויסקלהו וישדד אדמתו בזעת אפו והמון הוצאות ועם כל זה לפעמים תעבור עליו שנה אחר שנה באין ברכה בכל עמלו. והנה הוא מצטער על כל יגיעו שנראה לכאורה לריק, אך שוב תבא שנה אחת שהגפן תתן פריה ומשלמת לו שכר כל השנים הרעות; אז יאמרו שהשתא קבל שכר כל עמלו בשנים שעברו, כן השי"ת ברא עולמו מרצונו הפשוט להטיב ולהתחסד עם ברואיו, לכשיהיו ראויים לכך, והנה נטע כרמו ויעש באושים כי כל הדורות היו מכעיסין ובראין. וכב"י כאלו יגע לריק. אך משבא אברהם קבל הקב"ה שכר כלם. כי נחת רוח שקבל מעבודתו שלמה לו כל השנים והדורות שעברו.

והנה מיד בשעת הבריאה לא נעלם זה חלילה מקורא הדורות ית"ש, כמש"א המלאכים שאל יברא האדם כי כלו מלא קטטה ושקר, אך צפה ית"ש בצדיקים שעתידים לעמוד וראה, כי כדאי לישא ולסבול עמל העולם בשביל צדיק אחד שעתיד לעמוד שהוא ישלם שכר כל העמל. ועיי' ב"ר סוף פ' כ"ז. וזו בראשית ברא אלקים וכו', פי' שבשעת הבריאה צפה השי"ת מראשית אחרית והיינו בשביל התורה ובשביל ישראל שנקראו ראשית ברא שמים וארץ כי בשבילם כדאי לסבול גם הדורות המכעיסין. והנה מה שהיה הוא שיהיה, כמו שאז ברא ושכלל שמים וארץ רק בשביל העתיד הטוב הנשקף מהם, כן בכל עת ועונה אם בני הדור השחיתו התעיבו עלילה כ"כ עד שאין להם הצדקה להתקיים בשביל עצמם בכל זאת הוא מקיימם וסובלם משום העתיד דאולי נפקי מנהו בנין דמעלי, וזו אדון הנפלאות שהוא צופה ורואה בהעתיד הרחוק הנפלא ומכוסה מעינינו, המחודש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כי בכל עת ועונה הוא מתחסד כמו במעשה בראשית. (ואפשר יובן בזה הא דאמרו חז"ל בברכות (י, א) כשבקר ישעיה את חזקיה המלך וא"ל צו לביתך כי מת אתה בעולם הזה

שלכאורה אין צורך לעולם בהם, אבל היה זה לטובת ישראל שאולי בזמן מהזמנים כשירעו מעשיהם ולא ימלאו תעודתם בעולם ימצא המקטרג פתחון פה לומר כלום ראויים אלו לפרנסם כי מה תועלת בהם, אז ימצא תשובתו בצדו הלא כמה ברואים כאלו המה למותר ובכל זאת הקב"ה זן את כלם מקרני ראמים עד ביצי כנים. וזה שאמרו חז"ל: זכה אדם א"ל אתה קדמת למלאכי השרת, כי אז הוא עטרת תפארת הבריאה כלה ופשיטא שראוי לקיימו, אך אפילו אם לא זכה בכל זאת לא נידון לכליה ח"ו כי אומרים לו, לא אתה הראשון בעולם שאין בו צורך כי הלא כבר יתוש קדמך. וק"ל.

וזו הכוונה בדברי געים זמירות ישראל (תהלים קלו, כג) שבשפלנו זכר לנו ויפרקנו מצרנו נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, כלומר שגם בעת שפלנו ברוחניות זכר לנו רחמיו להחיותנו ויפרקנו מצרינו, היינו המקטריגים השואלים כלום צורך באלה, כי הרי הוא נותן לחם לכל בשר, ויתוש קדמם. והוא קרוב למה שאמרו חז"ל (ב"ר לג, א) אדם ובהמה תושיע ה', אדם בזכות בהמה. ועיי' במ"ר שם עובדא דאלכסנדרוס מוקדון. וזה שאמרו מודים לה' על טובו עמנו אף גם בשעה שאין אנו ראויים לכך בתור בני אדם, אלא משום שהוא אלקי כל בשר המפרנס גם לאלו שאין בהם צורך. ושוב אומרים יוצרנו יוצר בראשית, כי יש שירעו ח"ו כ"כ עד שגרועים גם מן היתוש כי באמת האדם המשחית דרכו גרוע הוא מכל חי, בכל זאת לא כלו רחמיו ית' ממנו. והוא עפ"י שאמרו חז"ל (מובא ברש"י) בראשית בשביל התורה ובשביל ישראל שנקראו ראשית. והכוונה ע"ד שבארתי מאמר חז"ל באבות (פ"ה ב) עשרה דורות מאדם ועד נח וכו', ועשרה דורות מנח ועד אברהם שכל הדורות היו מכעיסין ובראין לפניו עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם. ואם כפשוטו הדבר יפלא די שיקבל אברהם שכר עצמו אך מה לו לקבל שכר כלם. לכן נראה דהאי, וקבל שכר" לא

ויקח מאבני המקום וכו'. אפשר לרמוז כי אמרו חז"ל: ויפגע במקום, שהראהו הקב"ה בית המקדש בחורבנו. וכבר פירשו דהיינו דאמר וילן שם (מלשון תלונה) שהתמרמר שם בראותו כי בא ושקע שמשן של ישראל. ובהתחמץ לבו בקרבו על גורלו של ישראל בארצות פוזריהם לקח מאבני המקום וישם מראשותיו. הכוונה ע"ד שפירשתי והארץ לא תמכר לצמיתות כי לך הארץ וכו', עפ"י שאמרו חז"ל (תענית ה, א): מיום שחרב בית המקדש לא נכנס הקב"ה לביתו של מעלה, נמצא בטוב לנו טוב לו ית"ש, אך בשעה שאנחנו גרים גרורים אף הוא כב"י עמנו בצרה. וכן אמרו חז"ל: אין השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק, וזה ינחמנו מעצבוננו שלא נאבד לעד ח"ו, כי אם לא למעננו עכ"פ למען שמו הגדול, יעשה עמנו לגאלנו. וזה שאמר והארץ — ארץ ישראל אם תמכר בעוננו, בכל זאת לא תמכר לצמיתות, כי לי הארץ, כי לא רק לצרככם הוא אלא גם לי, להנאתי ולטובתי היא הארץ, כי גרים ותושבים אתם, עמדי" דייקא. כי בשעה שאתם תושבים גם אני תושב ולהפוך בהפך. ומכיון שכן א"א שתמכר לצמיתות, כי למען שמי אגאלנה.

עוד רמוז בזה עפ"י שכתב רש"י ז"ל, שהתחילו האכנים מריבות עלי יניח צדיק את ראשו ועשאן הקב"ה אבן אחת. וצ"ב גם זה למה היה משמש. ונראה כי יעקב אבינו ע"ה בראותו החורבן הנורא ואיך ישראל נפוצים בארצות פוזריהם תמה ואמר, כל זמן שבית המקדש קיים היה זה מאחדם, ועכשו שחרב יתפוצצו לרסיסים, ואיך יתקיימו ומה יוסף להם כח לבל ישתקעו בגוים וילמדו ממעשיהם. ע"כ הראה לו הקב"ה בי"ב אבנים הללו הרומזים ליי"ב שבטים, כי אם גם יפוזר ישראל ויגורשו מאדמת קדש, איש אחרי בצעו, בכ"ז אהבת תורה ואהבת צדיקים לא תפוג מהם ואפילו מהמוניהם ואהבה זו תאחד את כלם והיו לאבן אחת. כי כל אחד אומר עלי יניח צדיק את ראשו.

ולא תחיה לעולם הבא א"ל מה כולי האי א"ל משום דלא עסקת בפריה ורביה. וכבר עמדו המפרשים על זה, הלא מצות פריה ורביה אינה אלא אחת ממצות ה', ואטו בשביל בטולה יאבד ב' עולמות. ואם אולי בלא"ה גדול עונו של חזקיה מנשוא א"כ מאי טעמא דנקט פריה ורביה דוקא, ולהנ"ל יובן. דאלו עסק בפו"ר היו נושאים לו פנים בשביל העתיד).

וזה שאנו אומרים יוצרנו יוצר בראשית, כי הקב"ה יגמול אתנו טובות מראש, ישאנו ויסבלנו גם בעת שמכעיסים לפניו, ע"ד שעשה במעשה בראשית. וע"כ בשעה שהיה יעקב צריך לישועה ובענותותו לא מצא עצמו כדאי לכך התנחם בשלשלת גדולה שעתידה לצאת ממנו והרגיע עצמו שבשבילם ישא ויסבול ה' אותו ויצילהו ממצוקתו, והיינו ויקח מאבני המקום כנגד י"ב שבטים, וישם מראשותיו, כלומר שקבע רעיון זה במחשבתו ומצא און לקוות שבשבילם ישא פניו, כי הלא כן עשה ה' בבריאת עולמו, כי ברא שמים וארץ אף שראה הדורות המכעיסין, וזה שאמרו לית אנא סברי מן בריי עורי מעם ה' עושה שמים וארץ, ולא אמר, "עשה" שמים וארץ, אלא, "עושה" כי הוא מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. וישכב במקום ההוא, כי מחשבתו זו הרגיעה רוחו וערבה שנתו.

ויובן בזה מקרא בפרשת וישלח, קטנתי מכל החסדים וכו', כי במקלי עברתי את הירדן הוה ועתה הייתי לשני מחנות. כי לכאורה היתכן שיפחד והלא הוא מלומד בנסים בזמנים שעברו. אבל הוא בענותותו לא מצא עצמו כדאי לכל החסדים הללו ותלה אותם בזכות דורות העתידים לצאת ממנו, ותינח אז כל זמן שהיה בגפו וכל הדורות הבאים עוד כלולים בו אבל עתה שכבר היה לשני מחנות אפשר אין בו צורך עוד. וזה שאמר, קטנתי מכל החסדים, ומה שעשית עמדי מאז אפשר רק יען כי במקלי עברתי את הירדן, כלומר בגפי ובמקלי ותרמילי. לבד מה שאין כן עתה שכבר הייתי לשני מחנות.